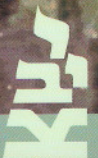

עת-מזל

עיתון לתולדות ארץ ישראל ועם ישראל

יד יצחק בן-צבי דו"רחון גיליון 223 תמוז תשע"ב יוני 2012

עת לפתוח

התקופה שבין מלחמת העולם הראשונה לבין מלחמת העצמאות הייתה מן התקופות המשמעותיות והמרתקות ביותר בקורות ימי העם היהודי, הן בארץ ישראל והן מחוצה לה. בארץ ישראל החל היישוב היהודי המאורגן בונה את עצמו ואת מוסדותיו, ומתכוונן בהתמדה לעצמאות המדינית המיוחלת, לנוכח הצהרת בלפור והתעצמות העלייה. כמו בארץ ישראל, גם בארצות המזרח התיכון נכנסו מאות אלפי יהודים תחת שלטון מנדט אירופי שלא הורגלו בו. בארצות הברית ובמרכזים אחרים צמחה הקהילה היהודית והתבססה, תוך שהיא מעצבת את חייה מחדש, ביותר ממובן אחד. באירופה נאלצו היהודים להתמודד תחילה עם השפעותיה מרחיקות הלכת של מלחמת העולם הראשונה; לאחר מכן עם גלי אנטישמיות חדשים, שאיש לא צפה אותם ואת אופיים; ולבסוף עם מוראות המלחמה והשוואה, שימחו את מרבית העולם היהודי ביבשת זו.

רוב המאמרים המופיעים בגיליון זה עוסקים בתקופה זו ומתמקדים בהתרחשויות שנגעו לחלקים נרחבים בקרב העולם היהודי: יזמות התיישבותיות ותרבותיות בקרב היישוב היהודי בארץ ישראל; מפגש ראשון של עולי ארצות המערב עם דמותה של הארץ; פעילות ציונית-ספורטיבית במזרח אירופה; ולבסוף התנדבותם של יהודים ממגוון ארצות לצה"ל, לקראת מלחמת העצמאות ובמהלכה. מאמרים אלו משקפים רבים מן האתגרים שעמדו בפני העם כולו באותן שנים, וסוגים שונים של פעילות יהודית חדשה, שהלכה והתעצבה באזורים השונים.

בה במידה מתמקדים חלק מן המאמרים בנעשה בירושלים, עד המחצית הראשונה של המאה ה-20. זאת, לציון פתיחתו הרשמית והחגיגית של "בית הספר ללימודי ירושלים", כחלק מפעילותה השוטפת והמתחדשת של יד בן-צבי.

קריאה מהנה,

ראובן גפני etmol@ybz.org.il

בעת-מול של מחר

גיליון 224 של "עת-מול" יוקדש כולו לסיפור של המושבה והעיר ראשון לציון, לציון 130 שנה להקמתה. בין המאמרים:

ממושבה לעיר: התפתחותה של ראשון לציון עד ראשית שנות המדינה | הגנה על הבית: ראשון לציון וסביבתה במלחמת העצמאות | משיבת ציון לשיכון המזרח: הקהילה התימנית בראשון לציון | כיצד משמרים מושבה עברית?

בי"ח באייר תשע"ב (10.5.12) נערך ביד בן-צבי האירוע השנתי של "עת-מול", שהוקדש לקורותיו של כתב העת ולעיסוק בשאלה "עד מתי נמשיך להדפיס כתבי עת" במתכונתם הנוכחית. במסגרת הערב הוענק "פרס עת-מול" ללאלי שילר, מייסד הוצאת "אריאל", "על פועלו החלוצי וארוך השנים בלימוד, בהנחלה, בכתיבה ובהפקה של מגוון פרסומים לציבור הרחב בתולדות עם ישראל, ארץ ישראל ותרבותה, ועל היותו יזם עצמאי ומגוון של פרסומים מושכי לב ושווים לכל נפש, שהטביעו את חותמה של הארץ בעשרות אלפי קוראים".

1	מעט לעת
2	"אוצר טוב וכליבו לירושלים" יוסי שפנייר
6	"היכן מעיין הדמעות?" יעד בירן
10	חלומות יישוביים בצל הבלוט הגדול שמואל שמיר
13	בעקבות החנות הנעלמה שלמה גיל
16	מ"שירי קודש" ל"שירת ישרון" גרשון נרדל
20	"כוח רב אונים, חלוצי, תרבותי" חיים קאופמן
24	תשעים שנות תרועה יבין כץ
28	המתנדבים מסוף מערב בני גשור
32	על המפה אמיר כהנוביץ
34	טוב שם טוב שמות ומשפחות בישראל עורך: חנן רפפורט

פרס עת-מול ללאלי שילר

העורך: ראובן גפני
עורך משנה: ניר אורטל

העורך הראשון: שלמה שבא
המייסד: פרופ' שלמה סימונסון
(המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל אביב)

מערכת: פרופ' זאב גריס (יו"ר),
ד"ר אייל בן אליהו, מיכאל גלצר,
ד"ר מיכאל גרינצויג, יעל דינוביץ,
ד"ר אסף זלצר, יעקב יניב, ד"ר מנשה ענזי,
תמר פוקס, תרצה רבינוביץ,
פרופ' שלום רצאבי

עיצוב גרפי: דבורה ליפשיץ

עריכת לשון: תמר הודיה גיליס-כהן

לוחות והדפסה: דפוס כתר, ירושלים

בשער: "בריכת חזקיהו" בעיר העתיקה
בירושלים, אמצע המאה ה-20 (אוסף
המושבה האמריקנית, ספריית הקונגרס)

הוצאת יד בן-צבי, ירושלים
בסיוע משרד המדע, התרבות והספורט
וקרן קימת לישראל - הקרן על שם
יצחק לייב ורחל גולדברג

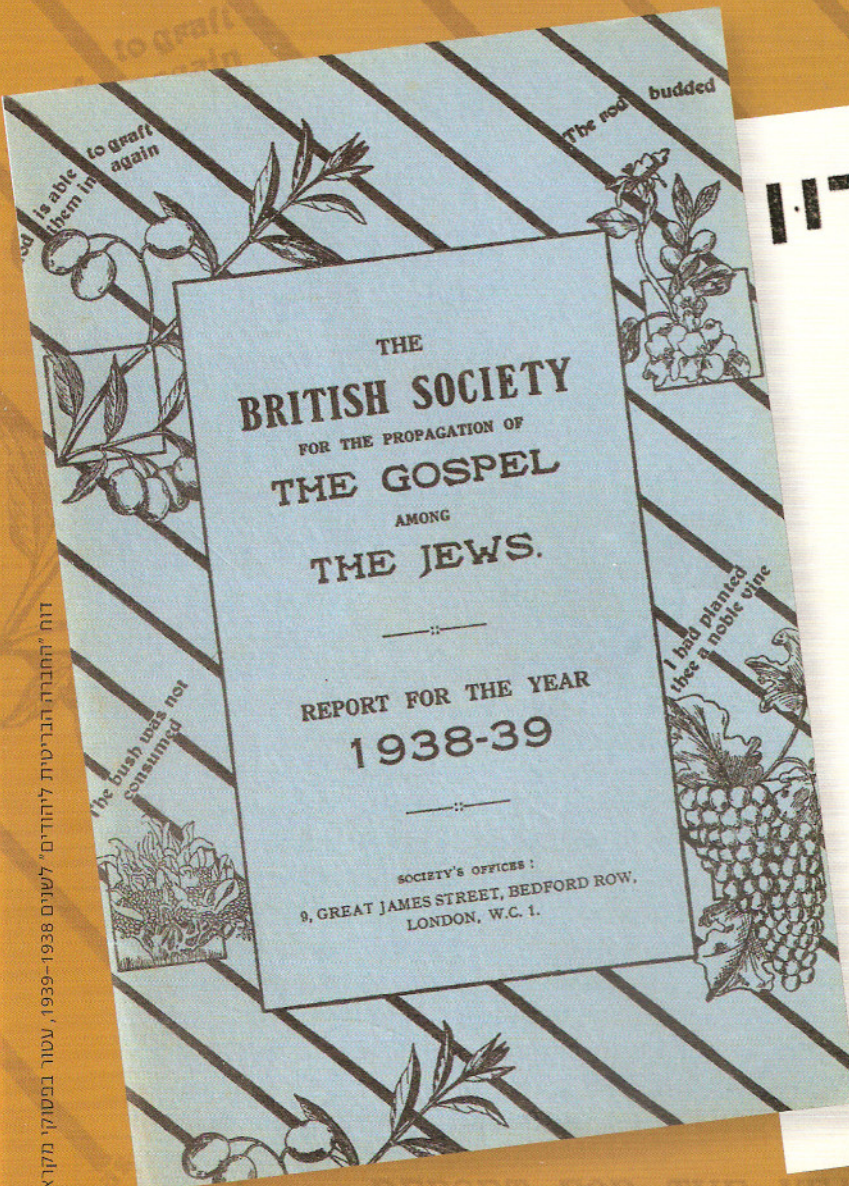
יד יצחק בן-צבי, רח' אברבנאל 12, רחביה,
ת"ד 7660, ירושלים 91076.
טל' 02-5398888, פקס 02-5638310.
דואר אלקטרוני: [ybzb@ybzb.org.il](mailto:ybz@ybz.org.il)

בקרו באתר האינטרנט שלנו:
www.ybz.org.il

מערכת הפצה ומנויים:
מחיר גיליון: 30 ש"ח.

מנוי לשנה: 140 ש"ח (6 חוברות, כולל דמי משלוח). מנוי לשנתיים: 230 ש"ח (12 חוברות). ניתן לחתום טלפונית: 02-5398833, או בפקס: 02-5398838 בציון מספר כרטיס אשראי או באמצעות משלוח המחאה בדואר. להזמנת עלון מידע ניתן להתקשר 24 שעות ביממה לטל' 03-5772121.

מערכת "עת-מול" מקבלת מאמרים שטרם פורסמו באורך של עד 1,500 מילים, בהדפסה ברווח כפול ובמידת האפשר גם בקובץ word. על המאמרים להיכתב ללא הערות שוליים ובתוספת המלצה של פריטים אחדים "לעיון נוסף" בשולי הדברים. מאמרים שיתקבלו יידונו במערכת.

שירת ישורון

קובץ שירים משיחיים
מאת
משה עמנואל בן-מאיר

תרצט - 1939
ארץ ישראל

דפוס "מים חיים", ירושלים

דוח 'החברה הבריטית ליהודים' לשנים 1938-1939, עמוד במסלול מוקדא

מ"שירי קודש" ל"שירת ישורון"

הדפסת קבצים ליטורגיים משיחיים עבריים
בארץ ישראל בתקופת המנדט

בערב שבועות תרצ"ט (1939) ראה אור בירושלים ספרון ליטורגי קטן, "שירת ישורון - קובץ שירים משיחיים", כרוך בכריכה קשה וכתוב בשפה העברית בעריכת משה עמנואל בן מאיר. רוב השירים (מתוך מאה המזמורים באסופה) תורגמו מספרי המנונות כנסייתיים בעולם הפרוטסטנטי (Hymnbooks), במיוחד בארצות דוברות אנגלית וגרמנית. שאר המזמורים היו פסוקים מולחנים מספר תהלים, והסיומת החגיגת של הספר הורכבה משלושה שירים לאומיים, הדנים בשיבת ציון בעת החדשה. שירון זה היה הבולט והמשמעותי ביותר בסדרה של שירונים משיחיים-עבריים שראו אור בתקופת המנדט בארץ, וששיקפו את פעילותן של האגודות המשיחיות בארץ באותה תקופה.

גרשון נראל

ד"ר גרשון נראל חוקר את תולדות היהודים המאמינים בישוע בארץ ישראל בעת החדשה, ועוסק בחקר מגוון התרגומים לעברית של הבית החדשה.

LIVING WATERS FROM JERUSALEM

June 1939
Vol. IV No. 6

10 cts per copy

Editor and Business Manager:
C. A. GABRIEL
Contributing Editor:
ANIS CHARLES HADDAD, B.A.
Joint Editor:
E. W. Battersby

By Subscription Any where
4 Shillings — 1.00 Dollar per year
10 Copies to one address 5 cts each

Address all communication to:
P. O. B. 621 JERUSALEM, Palestine

IN THIS ISSUE

PRAYER

THE LAST WATCH
OF MOSES ON
PISGAH'S HEIGHT

ST. MAKARIUS-THE
ONLY ARMENIAN
MONASTERY IN
CYPRUS

WONDERS OF
THE BIBLE

IMMORTALITY
AND THE SOUL

GEMS FOR PROPHETIC
STUDENTS

BRING THE BIBLE LAND
TO YOUR SUNDAY SCHOOL

Should you not want to subscribe to this paper, please return it to P.O.B. 621 Jerusalem
You should pay for any copies you keep.

Living Waters Printing Press, Jerusalem

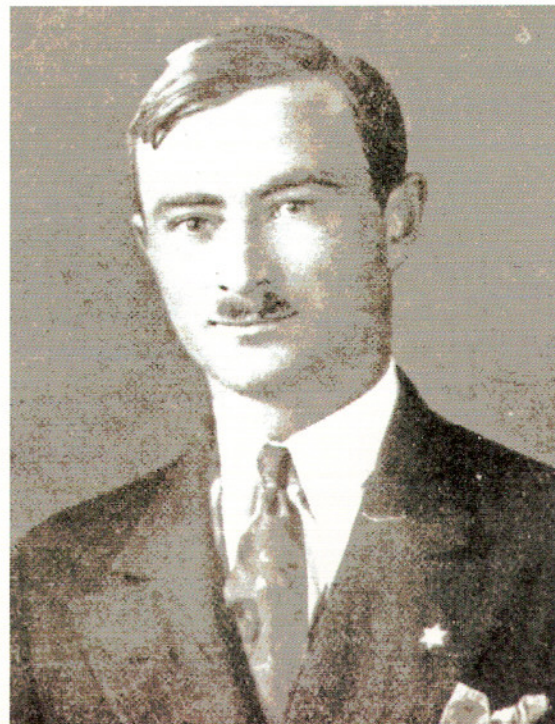
It is evident from these ruins that the Crusaders revered Mount Nebo, as the last scene of Moses' earthly life.

"סוף סוף זכיתי להוציא שירון משיחי": משה עמנואל בן מאיר ופעילותו

משה עמנואל בן מאיר (1905-1978), בן למשפחת לילינטהאל, נולד בירושלים אך כמחצית מחייו (1932-1966) התגורר בחיפה, ברחוב עבאס 10 במושבה הגרמנית. הוא השתכן בעיר לאחר שחזר ארצה עם תום לימודיו בבית הספר התאולוגי האוונגלי ע"ש מודי בשיקגו, ורק באחרית ימיו חזר לירושלים. כיהודי חסיד ישוע הקפיד על שמירת מצוות ההלכה, והמשיך תוך כך גם בהפצת מסר התנ"ך והברית החדשה בארץ ובחו"ל.

בשנים 1932-1948 פעל בן מאיר בחיפה כמייסוד מטעם "החברה הבריטית להפצת הבשורה בקרב היהודים". ארגון זה כונה בקיצור "החברה הבריטית ליהודים" (British Jews' Society = B.J.S.), ועד היום ניתן לראות ברחוב הגפן 47 בחיפה שלט ועליו האותיות B.J.S. במקביל לעבודתו כמייסוד ייסד "ברית חיפנית", כלשונו, של יהודים משיחיים שהתגוררו בחיפה ובמקומות אחרים. חברי הברית האמינו במשיחיותו ובאלוהותו של ישוע מנצרת, לאור התנ"ך והברית החדשה, והתאגדו במסגרת "ההסתדרות של היהודים המשיחיים בארץ ישראל-המזרח הקרוב". מביטו בחיפה עסק בן מאיר בארגון כינוסים והרבה לכתוב פרשנות למקרא.

בשנת 1939, כאמור, ערך בן מאיר את "שירת ישורון". עבודת הליקוט והתרגום של הספר נעשתה בחיפה, וההדפסה בדפוס "מים חיים" בירושלים, בהנהלת ח'ליל גבריאיל, ערבי נוצרי ופרו-ציוני. פרט לספרו של בן מאיר, בתקופת המנדט תרגם גבריאיל לעברית שירי ליטורגיה שונים, וערך והוציא לאור כתב עת בשפה האנגלית ששמו "מים חיים מירושלים" (Living Waters from Jerusalem), בצוותא עם ידידו וקרובו אניס חדאד. הביטאון עסק בהפצת מידע אקטואלי מגוון בענייני הארץ. לאחר זמן מה

"מים חיים מירושלים",
גיליון יוני 1939

שונה שמו ל- Jerusalem Living Waters, ובו התפרסמה גם המודעה על הופעת "שירת ישורון".

את דברי ההקדמה ל"שירת ישורון", כמו גם את תוכן העניינים, כתב בן מאיר בעברית ובאנגלית. בנוסח העברי כתב: "סוף סוף זכיתי להוציא שירון משיחי בשפת הקודש", ובאנגלית ציין כי הוא מתכוון להוסיף גם תווים למילים, במהדורה עתידית. מלבד "שירת ישורון" ערך בן מאיר שני ספרונים אחרים של מזמורים משיחיים: "פזמונות לילדים" (49 שירים), ו"שירים ותשבחות" (25 מזמורים), שאף הם הופיעו בירושלים - בדפוס "עדות מקראית במזרח הקרוב". אך דומה שמכל חיבוריו, החשוב והמעניין ביותר הוא "שירת ישורון", שבו שובצו גם שירים מקוריים פרי עטו בעברית.

ב"שירת ישורון" נוצר שילוב ייחודי של כמה נושאים: הקשר האינטימי בין המאמין לאלוהיו; אידאלים אוניברסליים כגון פסילת הרע ושבח הטוב; הגאולה והצהרת אמונה אישית וקהילתית; זיקה כפולה לציון-של-מטה בארץ ישראל ולציון-של-מעלה בירושלים השמימית.

משה עמנואל בן מאיר

מקרויות בלבד, אלא ניסיון לעגן את הדברים במקורות יהודיים-מקראיים וארץ-ישראלים.

שירון משיחי שלישי בשפה העברית ראה אור בירושלים בשנת 1929 בשם "ספר שירים רוחניים" מאת כליל גבריאל. בחוברת זו 24 עמודים בלבד, ובה 32 מזמורים כנסייתיים מתורגמים לעברית בעבור "המספר הגדל של פלשתינים דוברי עברית", כפי שנכתב במבוא. לשירים אלה לא ניתנה כותרת בעברית, אך צוין שמם בשפת המקור. מלבד תרגומים מאנגלית הוסיף גבריאל גם תרגומים מגרמנית, ובחלק מהשירים אף הפנה לשירון פרוטסטנטי מקביל בערבית (*Arabic Hymnbook*). מכל השירונים שפורסמו בשנות ה-20, רק באסופה זו אנו מוצאים הדפסה של "תפילת האדון" (אבינו שבשמים) שהורה ישוע לתלמידיו, ורק בה מצוין מחיר החוברת – 10 מיל א"י.

בשנת תרצ"ה (1935) נדפסה בדפוס הבריטי בחיפה מהדורה מורחבת ומתוקנת של השירון "הלל וזמרה" שראה אור בשנת 1927. במהדורה החדשה – לראשונה בכריכה קשה – הופיעו 40 שירים, תחת הכותרת "הלל וזמרה – שירי קודש". בגרסה החדשה נערכו עדכונים שונים של מילים עבריות, כנראה עקב התפתחות השפה המדוברת בארץ: כך למשל הוחלפה המילה "שלישיה" במילה "שילוש", בצד שינויים קטנים אחרים. חידוש נוסף בשירון זה הוא הוספת מזמור כנסייתי קלסי לחג המולד – "ליל מנוחה". בעמוד השער של הספרון מופיע סמל עגול ובו "טבעת" עם שני כיתובים, בעברית ובלטינית, המופרדים באמצעות שני סמלים קטנים של מגן דוד, ובצדם הכיתוב: "והסנה איננו אכל", כשבמרכז נראות הלהבות של הסנה הבווער. סמל זה היה בשימוש בית הדפוס הבריטי של ה-B.J.S., ששמו המלא היה "דפוס ביה"ס לכתבי-הקודש הר הכרמל חיפה" (BJS Mount Carmel Bible School Press).

מישראל לסוריה וללבנון: יצירתו המשיחית של מוריס סגל

בין מתרגמי ההמנונות הכנסייתיים לעברית בתקופת המנדט, נודע למוריס (משה) סגל מקום מיוחד. סגל נולד בירושלים בשנת 1896, ובצעירותו ביקר באנגליה, שם אימץ את האמונה בישוע. כציוני חזר לארץ, ובשנים 1926-1932 פעל כמייסונר בחיפה ובירושלים בחסות שני ארגוני מיסיון אנגליים: "המיסיון הלונדוני" (London Jews Society) וגם במסגרת ה"הסתדרות של היהודים המשיחיים בארץ ישראל ובמזרח הקרוב", כיהן בתפקידי נשיא וסגן נשיא, ואף ייצג את ההסתדרות המשיחית הארץ-ישראלית בדיוני "הברית העולמית של עברים נוצרים" (International Hebrew Christian Alliance). סגל הרבה בכתובה ובהוצאה לאור, ובין פרסומיו (ב"דפוס

שירי קודש
SACRED SONGS

The B. J. S.
Evangelical & Medical Mission
Mt. Carmel Bible School
HAIFA 1926

ספר
שירים
רוחניים

תרגום

כ. א. גבריאל

ת. ד. 621

ירושלים.

1929

כ. א. גבריאל

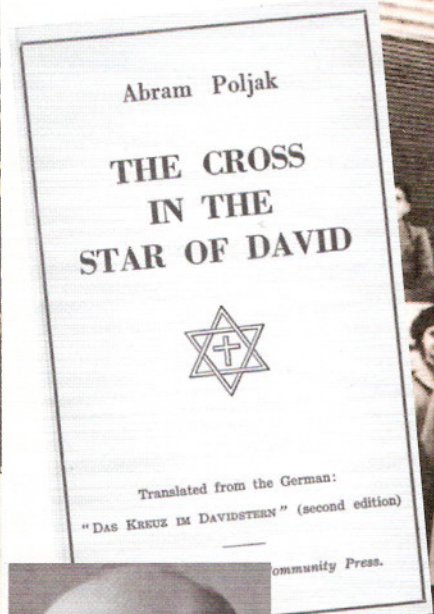
מחיר 10 מא"י

"בעבור המספר הגדול של פלשתינים דוברי עברית": שירונים משיחיים-נוצריים ציוניים

"שירת ישרון" לא היה השירון המשיחי העברי הראשון. כבר בשנת 1926 הופיע בחיפה שירון משיחי עברי קטן ששמו "שירי קודש" (*Sacred Songs*), שנדפס בבית הספר המקראי-מיסיוני "הר הכרמל", שפעל אף הוא בחסות ה-B.J.S. המוסד עסק בעיקר בענייני חינוך, דפוס ורפואה בקרב תושבי חיפה והצפון, בעיקר יהודים וערבים, ולכן כונה "מיסיון אוונגלי ורפואי". בשירון זה הופיעו תשעה שירים בלבד, ולהם ניתנה רק כותרת סידורית, מ"א' עד ט'. כל השירים תורגמו מאנגלית לעברית, אך רק ביחס לארבעה מהם צוין כי המתרגם היה מוריס סגל, שיתכן שאף ערך את הקובץ. ייחודיותו של שירון זה בכך שהיה הראשון מסוגו שהגיש נוסח עברי של פיוט יהודי-משיחי-נוצרי בשפה יום-יומית, שבאמצעותה הובעו עקרונות אמונה בסיסיים.

השירון המשיחי העברי השני נקרא "הלל וזמרה", וראה אור בירושלים ב-1927. ספרון זה מהווה בעצם הדפסת שכפול שנכרכה בפשטות, ונעדרים בו שמות העורך, המתרגם והמו"ל. עם זאת, מהשוואת מקורות עולה כי המלקטת הייתה אלסי קלור, שפעלה כמיסיונרית מטעם המיסיון האמריקני "האגודה המשיחית והשליחית" (Christian and Missionary Alliance = C&MA), שמרכזו נמצא עד היום ברחוב הנביאים בירושלים. ב"הלל וזמרה" נכללו 35 מזמורים עבריים, שלהם צורפה כותרת בעברית, ומתחתיה צוינו השם באנגלית והלחן המקורי. כל ההמנונים בקובץ זה היו תרגומים של שירים אחרים, שנושאים המרכזי הוא גאולת האדם בידי האל. מעניין לציון שבשבעה מתוך השירים מוזכרת המילה "ציון", וסביר להניח שאין זו

קהילת "בית חסדא"
ברחוב אלנבי בחיפה
(שנות ה־40)

אברהם (ברם) פוליאק
וספרו "הצלב במגן דוד"

לעיון נוסף:

1. מ"ע בן מאיר, מירושלים לירושלים (אוטוביוגרפיה), ירושלים 2001.
2. ג' נראל, יהודים משיחיים בארץ ישראל (1917-1967): מגמות ותמורות בעיצוב זהות עצמית, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ז.
3. הנ"ל, "בית הספר לכתב-הקודש הר הכרמל" בחיפה בתקופת המנדט: לתולדות מתחם המיסיון הבריטי ברחוב הגפן", ביטאון העמותה לתולדות חיפה, 8 (נובמבר 2010), עמ' 19-27.
4. A. Poljak, *The Cross in the Star of David*, London 1938.
5. C. A. Gabriel et al., *Living Waters from Jerusalem*, vol. 4 (# 6), June 1939, p. 98.

בחיפה, למשל, פעלה קהילת המיסיון של "החברה הבריטית להפצת הנצרות בקרב היהודים" שמרכזה היה ברחוב הגפן 47. בשנות ה־20 עמד בראשה שבתי בנימין רהלד, נצר למשפחת רבנים ירושלמית (1876-1931), ולצדה הייתה גם קהילת "בית חסדא", שפעלה ברחוב אלנבי (פינת שד' בן גוריון), בטחנת הקמח הישנה במושבה הגרמנית. קהילה זו נוסדה בשנת 1926 ופועלת ברציפות עד היום. בירושלים ובחיפה היו גם קבוצות־בית משיחיות, שייסדו אברהם פוליאק (Poljak) ובן מאיר, שאנשיהן התאספו ושרו בבתים פרטיים. קבוצות אלה התארגנו תחת השם "קהילה יהודית־נוצרית" (Jewish Christian Community), והיו בהן רק קומץ אנשים. אסיפות הליטורגיה והלימוד של קבוצות אלו התקיימו גם בשלהי תקופת המנדט, כאשר ברחובות כבר התרחשו עימותים גלויים בין יהודים וערבים, ופסקו מלהתקיים רק לאחר מותו של פוליאק בשנת 1968.

בסך הכול נדפסו בתקופת המנדט בארץ כשבעה שירוני ליטורגיה משיחיים־נוצריים עבריים, ש"שירת ישורון" היה המקיף והבולט שבהם. העורכים לא היססו, על פי רוב, להעתיק שירים שכבר נדפסו קודם, וכך התגלגלו מזמורים משירון לשירון. לאחר קום המדינה המשיכו הקהילות של היהודים המשיחיים להדפיס שירונים חדשים בעברית, כעת גם בתוספת תווי נגינה. ביניהם היו "שיר חדש" (212 שירים, ירושלים 1957), ו"הלל וזמרת יה" (400 שירים, ירושלים 1976), אך גם אלו העתיקו רבים מהמזמורים שהופיעו בתקופת המנדט, והיו חוליה נוספת באותה שרשרת עצמה.

הר הכרמל") הופיע תרגומו מארמית לעברית לספר דניאל (חיפה תרפ"ז), וכן מילון כיס לענייני היהדות והמוסר (חיפה תרפ"ח), שנקרא באנגלית *A Vocabulary of Hebrew Religious Terms*. בחוברת זו הובאו מילים וביטויים דתיים בעברית, מסודרים לפי שישה נושאים על סדר האל"ף־בי"ת העברי, ביניהם מונחים כגון "יד החזקה", "מורה נבוכים", "מסורה", "פרקי אבות" ו"תלמוד בבלי". נוסף לכך ערך סגל את כתב העת המשיחי "תקוות ציון", שראה אור בעברית ברציפות בשנים 1927-1937. עיתון זה הודפס ב"דפוס ורהפטיג" בחיפה, וזאת גם לאחר שבשנת 1938 עבר סגל עצמו לדמשק, ועבד שם כמיסיונר מטעם הכנסייה הפרסביטריאנית באירלנד. בשנת 1947, בעודו בדמשק, שינה את שם משפחתו לסלי (Seale), כשם משפחת אמו. ב-1950 עבר ללבנון, נודע בביירות כמזרחן בעל שם, ונפטר בקפריסין ב-1998. סגל־סיל היה אביו של הסופר והעיתונאי הבריטי הנודע פטריק סיל, הביוגרף של משפחת הנשיא הסורי אסד.

קהילות משיחיות עבריות

למי נועדו השירונים השונים? בדברי המבוא של "שירת ישורון" צוין שהשירון ישמש לליטורגיה (worship) ולהפצת הכתובים בעברית, כלומר לשימוש האישי של נוצרים ולעבודה מיסיונרית. לקהילות המשיחיות בחיפה, בירושלים, בטבריה וביפו היו קשרי עבודה וידידות עם מיסיונרים שונים, ביניהם בריטים, אמריקנים, גרמנים וערבים מקומיים, והשפה העברית הלכה והשתרשה בקרבם: דביבור היום־יומי ובשירה הליטורגית, כמו גם בקריאת התנ"ך והברית החדשה.